

Medisinske merkesteiner

Å studere medisin – til skade for kvinnens helbred?

110 år har gått siden den første kvinne tok medisinsk embetseksamen i Norge. Marie Spångberg, gift Holth, (1865–1942) avla eksamen ved Det Kgl. Frederiks Universitet i Kristiania i 1893, 80 år etter at Det medisinske fakultet var blitt opprettet. Debatten forut for kvinners adgang til å studere medisin var intens, og motstanden var betydelig. I ettertid er uttalelsen fra Det medisinske fakultet blitt stående som en av 1800-tallets mest fordomsfulle ytringer om kvinnens natur.

Marie Spångberg var en usedvanlig kvinne. Tre grenser forserte hun for å nå dit hun ville. For det første forserte hun kjønnsbarrieren. For det andre overskred hun en klassegrense. For det tredje stengte sykehuslegene porten for kvinnelige kolleger, og hun måtte søke seg utenlands for å få videreutdanning. Samlet representerte dette store sosiale og kulturelle sprang.

Marie Spångberg engasjerte seg ikke i tidens kvinnekamp. Men hun støttet helhjertet opp om kvinnespørsmålet, og var seg svært bevisst at hun hadde høstet fruktene av andres kamp for «kvindernes frigjørelse».

Engelsk sammendrag finnes i artikkelen på www.tidsskriftet.no

Aina Schiøtz

aina.schiotz@samfunnsmed.uio.no
 Institutt for allmenn- og samfunnsmedisin
 Universitetet i Oslo
 Postboks 1130 Blindern
 0317 Oslo

Dr. Marie Spångberg Holths portrett henger ikke på veggen i Det norske medicinske Selskab, og finnes heller ikke i de medisinske fakultetene. Det står lite eller ingenting om henne i oversiktsverker om medisins historie i Norge. Naturlig nok, vil mange hevde, hun gjorde seg ikke bemerket, verken faglig eller vitenskapelig. Men hvorfor da en merkesteinsartikkel om denne legen? Ganske enkelt fordi Marie Spångberg, gift Holth, var den første kvinne som tok medisinsk embetseksamen i Norge (1893), og den tredje kvinne som overhodet tok embetseksamen i vårt land. Slik er hun blitt et navn i norsk kvinnehistorie, og slik fortjener hun en større plass i profesjonens historie. Blant de nordiske land var Norge sist ute med å slippe kvinner til på det medisinske studium. Finland fikk sin første kvinnelige lege i 1878, Danmark i 1885 og Sverige i 1888 (1, 2).

Marie Spångberg var en usedvanlig kvinne. Ikke bare brøt hun kjønnsbarrieren ved å søke seg inn på det medisinske studium, men hun overskred også en sosial og en geografisk grense. Hun ble født i et håndverkerhjem. Foreldrene var Alfred Spångberg (1829–65), svenskfødt og urmaker av yrke, og Helene f. Wang (1835–1914). Sammen fikk de fem gutter og en jente. Den yngste, Marie, kom til verden 23. november 1865. Før året var omme døde faren, og i en tid uten dagens velferdsordninger satt moren igjen med en ugeflokk på seks. Hvordan klarte hun seg? Fire av sønnene emigrerte til Amerika og sendte penger hjem. Selv spedde hun på ved å arbeide som frisør ved byens teatre (Hans Holst, personlig meddelelse). Med disse erfaringene synes det naturlig at så vel mor som datter så behovet for at kvinner skaffet seg utdanning.

I 1884, 19 år gammel, tok Marie Spångberg guvernanteeksamen ved Frk. Bauers skole i Kristiania. Vitnemålet forteller om utmerkede resultater, mens en attest understreker hennes tekkelige og beskjedne vesen, og at hun i løpet av skoletiden hadde vunnet «en meget glædelig Grad af Aandens Modenhed og Udvikling». Men å bli lærerinne var tydeligvis ikke nok. Hun tok middelskoleeksamen

og examen artium i 1885/86, og i 1887 søkte hun og fikk opptak ved universitetet. Seks år senere avla hun medisinsk embetseksamen. Hvordan hun opplevde studietiden forteller kildene ingenting om.

Forutsetningene – de private og de offentlige

Hva var det som drev denne kvinnen fra håndverkerstanden til et studium som nærmest utelukkende ble søkt av sønner av embetsstanden og det urbane handelsborgerskapet? Det var åpenbart både indre og ytre krefter som drev Marie Spångberg. Intellektuelt var hun svært godt utrustet. I tillegg må hun ha hatt et pågangsmot og en viljestyrke langt utenom det vanlige. Familien støttet dessuten opp, moren moralsk og brødrene økonomisk. Men kanskje gav også brødrene moralsk oppmuntring ved å vise til at i deres nye land, Amerika, kunne kvinner bli leger. Denne muligheten hadde eksistert siden 1849, da engelskfødte Elizabeth Blackwell, som første kvinne i den vestlige verden, tok medisinsk embetseksamen.

De ytre forutsetningene var skapt av tiden. Knapt noensinne har vårt land – i nyere tid og i fredstid – vært inne i så store sosiale og kulturelle omveltninger i løpet av så kort tid som i 1880-årene. På alle samfunnsområder skjedde det drastiske endringer – ideologisk, politisk, økonomisk og demografisk. Ikke minst innen kultur- og åndslivet var det sterke brytninger. «Det var de store, almene principers tid,» skrev den kjente kvinnesaksforkjemperen og juristen Anna Bugge Wicksell (1862–1928) om de begivenhetsrike 1880-årene (3).

Marie Spångberg bivånet på nært hold de intense diskusjonene om den nye kvinnerollen; om kvinners rett til utdanning og arbeid, om deres krav om politiske og juridiske rettigheter, og om økonomisk uavhengighet. I disse diskusjonene inngikk også debatten om kvinners adgang til høyere utdanning. Her er uttalelsene fra Det medisinske fakultet nærmest blitt stående som symbol på tidens oppfatninger om kvinnens natur, og på de sterke brytningene mellom det nye og det bestående. Debatten startet i 1881 da den moderat konservative representanten Livius Smitt (1840–90) fremmet et forslag i Stortinget. Etter anmodning leverte fakultetet en uttalelse om saken, og med ett unntak, Jacob Munch Heiberg (1848–1932) – «europæeren i norsk medicin» – gikk fakultetets professorer inn for å holde porten stengt for kvinner. Biologiske forskjeller mellom kjønnene ble brukt som argument. Det kun-

Norges første kvinnelige lege: Helga Marie Mathilde Sofie Spångberg, gift Holth (1865–1942) (privat bilde)

ne reises vesentlige betenkeligheter, het det i uttalelsen, fordi kvinnens nervesystem og helbred neppe ville tillate de omfattende studiene og det strenge åndsarbeidet som medisinen krevde. Selv for menn kunne det være vanskelig nok å gå igjennom disse årene uten å skade så vel den legemlige som åndelige helbred. Det fantes riktignok unntak, men «... regelen er vel den, at kvinder, der komme ind paa disse aandslivets felter, der ligesom af naturen ikke ere anviste dem, taber deres kvindelighet, at deres intelligens udvikles paa bekostning af deres gemytsliv, saa at man ofte faar det indtryk, at der ved kvinder af denne art er noget abnormt, der ikke tillader nogen tvivl om, at kvinden her er udenfor sit naturlige felt». Derimot, hevdet fakultetet, hadde kvinnen de egenskaper «... der gjør henne særlig skikket til den egentlige sygepleie, som er et felt, hvortil hun af naturen ligefrem er henvist ...» (4).

Livius Smitt tapte, men fremmet på nytt forslaget i 1884, da med støtte fra den markante venstremannen og senere Kvinnesaksforeningens første formann, Hagbard Emanuel Berner (1839–1920). Kampen ble kronet med hell og 23. juni 1884 ble lov om kvinners adgang til universitetseksamener sanksjonert.

Ingen kvinnesakskvinne

Marie Spångberg var ingen opprører i tradisjonell forstand, hun var ingen kvinnesakskvinne eller erklært feminist. Hun nøt imidlertid godt av den kampen hennes medsøstre og deres mannlige støttespillere førte. Dette var hun da også klar over og takket dem som hadde vist vei. Selv sa hun at hun valgte den rolige og behageligere veien ved å hengi seg utelukkende til studiene. Men «... jeg lovede saa mig selv engang, at gjøre et forsøg paa at give, om kun en ringe skjærv til det fælles store arbeide: Kvindernes frigjørelse» (5).

Kvinnesaksforeningen og Kvinnestemmerettsforeningen feiret Marie Spångbergs embetseksamen med brask og bram. Det måtte markeres at landet hadde fått sin første kvinnelige lege, og det måtte feires at kvinner nå omsider kunne søke legehjelp hos en av samme kjønn. Avisene refererte utførlig fra begivenheten. Vi finner imidlertid ingen tegn som tyder på at Legeforeningen eller Det medisinske fakultet fant det bryet verdt å markere at den første kvinne hadde tatt medisinsk embetseksamen. I ettertid synes det underlig at de medisinske autoriteter siden tidlig i 1880-årene, ikke hadde skiftet mening. Vi ser tre mulige forklaringer: For det første at professorene ut fra tidens kjønnsmoral så det problematiske i at kvinner og menn skulle få felles undervisning i gynekologi og obstetikk. For det andre at kvinnelige leger kunne komme til å true et allerede trangt arbeidsmarked for standen. For det tredje synes professorene overbevist om at kjønnenes komplementaritet og separate livsområder var et naturskapt fenomen. At denne samfunnsordenen også var kulturskapt, var en fremmed tanke. Professorene syntes således uvitende om at den borgerlige ideologien om kvindelighet og mannlighet som biologisk determinerte fenomener, ble etablert så sent som i opplysningstiden (6).

Det biologiske aspektet i kjønnsideologien var utgangspunktet for det tradisjonelle bildet av det mannlige og kvinnelige særpreg. Kvinnen ble oppfattet som passiv og mottakende, tett knyttet opp mot begreper som kropp, materie og natur. Mannen var den aktive og givende og i pakt med ånd, intellekt og kultur (7). Ideologien nedfelte seg senere som mentalitet, og ble allment tankegods fra annen halvdel av 1800-tallet. Konsekvensen ble en sosial fastlegging av kvinnerollen innen visse grenser og normer, som tilsvarte det borgerlige samfunns skille mellom det offentlige og private rom, og mellom manns- og kvinnesfærer. Marie Spångberg og hennes medsøstre representerte utvilsomt en trussel mot denne «naturens» orden.

Ferdig lege

Som ferdig lege brøt Marie Spångberg sin tredje grense, i utgangspunktet mer ut fra «tvang» enn lyst. Hun ville spesialisere seg i fødselshjelp og kvinnesykdommer, og hun søkte straks etter eksamen stilling ved Fødselsstiftelsen i Kristiania. Hun fikk ikke stillingen. Sykehuset foretrakk en mannlige kandidat med dårligere karakterer, men med lengre ansiennitet. Kvinnesaksavisen Nylænde uttalte sarkastisk at man kunne visst være trygg for at autoritetene ikke ville gjøre spesielle anstrengelser eller rokke ved gamle regler for å gi kvinnene den så lenge etterspurte kvinnelige legehjelpen (5).

Marie Spångberg fant råd. Hun søkte seg til Tyskland og oppholdt seg noen måneder i henholdsvis Hamburg og Leipzig. Herfra skrev hun begeistret hjem om strålende mottakelse og stort faglig utbytte. I 1894 etab-

lerte hun seg som praktiserende lege i Kristiania. Ved siden av arbeidet hun som assistent ved professor Strøms kirurgiske privatklinik. Her var hun til 1897, det samme året som hun av Justisdepartementet ble beskikket som fast sakyndig i rettsmedisinske spørsmål. Hun hadde på dette tidspunkt også en viss erfaring som Kristiania sunnhetskommissjons (helseråd) kvinnelige lege ved den veneriske avdeling for kvinner.

Marie Spångberg var en aktiv kvinne i sitt fag, inntil hun møtte kjærligheten. 32 år gammel giftet hun seg med den ambisiøse og dyktige øyelegen Søren Holth (1863–1940). I løpet av knappe seks år, fra desember 1898 til september 1903, fikk de fem døtre. Men tidens høye spedbarnsdødelighet rammet familien hardt. To av døtrene døde i en alder av ett år – av for oss ukjente årsaker, «... hvilket tvang mig til at oppgi min praksis,» skrev Marie Spångberg Holth. Med til historien hører at ektemannen i disse årene var inne i sin mest aktive periode, vitenskapelig sett. Hun beholdt bistillingen i Sunnhetskommissjonen inntil 1920, da hun som 55-åring måtte gi opp yrket av helsemessige årsaker.

De andre pionerene

Innen utgangen av året 1900 hadde i alt 18 kvinner tatt medisinsk embetseksamen i Norge. De fleste av dem ønsket å spesialisere seg i kvinnesykdommer og fødselshjelp, og i barnesykdommer. Men også de hadde problemer med å få innpass ved de norske sykehusene, og de søkte seg i stor grad ut. Felles for disse pionerene var deres sosiale engasjement, og deres støtte til kampen for kvinners rettigheter (1).

I de nærmeste tiårene rundt århundreskiftet var medisinen det studiet som relativt sett tiltrakk seg flest kvinner. Hvorfor? Kanskje fordi kvinnene her så muligheten til å kunne kombinere den tradisjonelle omsorgsrollen med et intellektuelt stimulerende arbeid? Og kanskje fordi barrieren over mot den tids mer prestisjefylte ånds- og språkfag var vanskeligere å overskride enn til medisinen? Svaret er uklart og sammensatt.

Litteratur

1. Schiøtz A. «Hvor vi har ventet paa hende!» Om dr. Marie Spångberg Holth – Norges første kvinnelige lege – og andre pionerer. I: Schei B, Botten G, Sundby J, red. Kvinnehistorie. Oslo: Ad Notam, 1993: 9–26.
2. Schiøtz A, Nordhagen R. Om å sette sin kvindelighet på spill. Kvinners adgang til det medisinske studium; Marie Spångberg og andre pionerer. Tidsskr Nor Lægeforen 1992; 112: 3784–90.
3. Kvindelige studenters jubilæumsskrift 1882–1907. Kristiania: Clara Thue Ebell, 1907.
4. Størthingsproposisjon no. 56, 1883. Angaaende kvinders adgang til uddannelse som læger m.v. Bilag 1.
5. Nylænde. Norsk Kvindesagsforenings Tidsskrift. 1. april og 1. august, 1894.
6. Viestad E. Kjønn og ideologi. En studie av kvinnesynet hos Locke, Hume, Rousseau og Kant. Oslo: Solum, 1989.
7. Johannisson K. Det mørke kontinentet. Kvinner, sykkelighet og kulturen rundt århundreskiftet. Oslo: Aventura, 1996.